

Т. Журавель

*викладач кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету*

Н. Хайдарі

*викладач кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету*

ІНТЕРОГАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА Й ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

Сучасна лінгвістика характеризується тенденцією до розгляду синтаксичних явищ не тільки в аспекті формальної структури, а й у плані вивчення їх функціонально-семантичної організації на комунікативно-прагматичному рівні. У зв'язку з такою орієнтацією проблема питальності в лінгвістиці виходить на передній план.

Інтерогативні конструкції – найскладніші за формальним і семантичним складом одиниці мови. Це явище в наукових роботах досліджували такі вчені, як Т.Б. Алісова, А.М. Візгіна, А.П. Загнітко, Дж. Ротенбург та ін.

Метою дослідження є зіставлення структурної типології англійських та українських питальних речень, а також аналіз засобів їх вираження, оскільки, крім первинної функції питального речення, яка полягає в запиті необхідної інформації, за допомогою нього можна також виразити згоду чи незгоду, здивування, бажання, наміри й низку інших почуттів.

Питальне речення – це інтенційний засіб мовленнєвого спілкування, що використовується мовцем з метою здійснення своїх комунікативних намірів. Питальне речення із семантичного погляду виражає прагнення мовця одержати, підтвердити або заперечити інформацію. Питання слугує не для передачі інформації, а для її отримання. Питальне речення, навіть якщо воно не обтяжене додатковими відтінками значень, містить у собі фактор мовця хоча б у тому, що виражає спрямованість інтересів людини, яка ставить питання [3, с. 2].

Питальні речення настільки різняться за можливим граматичним змістом і формою, не кажучи вже про прагматичне використання, що основою для їх виділення можуть слугувати лише деякі найзагальніші формальні та змістові ознаки. Такими найважливішими формальними ознаками, що по-різному комбінуються в різних типах питальних речень, є специфічна питальна інтонація, інвертований порядок слів, наявність питальних займенників тощо [2, с. 77].

Розповідне речення містить у собі повідомлення, що є констатацією факту дійсності, яку спостерігає мовець, або ж виявляється вираженням його думки щодо того чи іншого факту дійсності. Натомість питання завжди передає позицію активного співрозмовника, воно спрямоване на додання картині світу цілісності тому, що належить до невизначених для суб'єкта мовлення фрагментів світу. Існує два важливі моменти, які характеризують будь-яке питальне речення з боку його семантики: по-перше, спонукати співрозмовника до висловлювання з тим, щоб він задовольнив потреби мовця в певних знаннях, по-друге, вказати на те, які саме елементи думки, що відбиває той чи інший факт дійсності, виявляються для мовця невідомими [4, с. 34]. Отже, питальні речення характеризуються тим, що містять у собі не твердження, а запитання.

У семантичному плані питальні речення мають певні відмінності від інших типів речень. Так, від розповідних і спонукальних питальні речення відрізняються насамперед: а) наявністю питальних компонентів (займенникових, прислівникових слів і часток); б) специфічною питальною інтонацією; в) існуванням інформативного центру, який містить запит інформації й за допомогою якого підкреслюється те, що для мовця є найбільш важливим.

У питального речення інші ознаки такі самі, як і в розповідного та спонукального, а саме: а) усі комунікативні типи речення в структурному плані діляться на прості й складні, двоскладні та односкладні, поширені й непоширені; б) питальні речення належать до граматично членованих синтаксичних одиниць, яким притаманна абстрактна структурна модель і парадигматичні відношення; в) питальні речення співвідносяться з дійсністю та відображають її, отже, їм властиві певні модальні значення.

Семантична структура питального речення містить запит компетентності адресата, тобто загальне запитання щодо наявності в адресата інформації про певний складник ситуації або ситуацію загалом, яка цікавить того, хто запитує. У своїх первинних функціях запитання спрямоване на одержання конкретної інформації, у вторинних – на вираження емоцій, оцінок, ввічливого спонукання, здивування, сумніву, експресивного ствердження чи заперечення, підтримування контакту тощо. Крім свого основного значення запити інформації, питальні конструкції можуть містити емоційно-експресивне повідомлення, спонукання, оцінку тощо. Вторинні значення виявляються в процесі комунікації. При цьому відбувається нейтралізація питального значення, яке відсувається на другий план, проте не зникає повністю через те, що закріплене в структурі речення [5, с. 55]. Ідентифікація та інтерпретація комунікативного наміру стають можливими лише в певному контексті, який є важливим чинником, що розкриває природу мовного явища в плані змісту [5, с. 57].

Крім того, використання інтерогативних конструкцій для вираження непрямих мовленнєвих актів є відомим лінгвістичним феноменом, тому, крім канонічної інтерогативної функції, спрямованої на отримання якої-небудь інформації, доцільно виділити такі функції питальних речень: директивну, асертивну, фатичну (чи регулятивну) й експресивну (чи афективну).

Різноманітність питальних речень, їх багатоплановість і, відповідно, можливість класифікації на основі різних ознак породжує множинність класифікацій. Критичний аналіз цих класифікацій має полягати не у виявленні будов, що не відповідають запропонованим схемам (розмовна мова дає для цього надзвичайно широкі можливості), і негативної на цій основі тієї чи іншої класифікації, а передусім в оцінці підстав класифікації. У позитивному плані аналіз системи питальних речень повинен полягати в пошуку істотних для аналізу явища параметрів і класифікації питальних речень на основі таких параметрів [2, с. 178].

За наявними в сучасній лінгвістиці джерелами, питальні речення англійської мови діляться на загальні, альтернативні, розділові та спеціальні, а питальні речення української мови – на власне питальні, риторично питальні й питально-спонукальні.

Завдяки своїм особливостям, структурна типологія англійських питальних речень значно відрізняється від фактичної типології розповідних і спонукальних речень. Унікальна особливість поділу питальних речень на різновиди визначається тим, що питальне речення, замість передачі відносно самостійного змісту, виражає запит інформації, якою мовець не володіє. Отже, рема питального речення, яка власне є його основою, залишається інформаційно відкритою, а її функція полягає лише у визначенні позиції реми в реченні-відповіді.

Різні види запитань містять різні типи відкритих рем. У спеціальних запитаннях головним компонентом речення є питальний займенник. Він безпосередньо пов'язаний із частиною речення, яка позначає предмет або явище, про яке запитують. У відповіді ж такий займенник повинен бути замінений певним обсягом інформації. Отже, рема речення-відповіді є смисловою заміною питального займенника: обидва речення (питання й відповідь на нього) будують рематичний зв'язок уже в ширшому понятті [1, с. 259].

Рема в питаннях інших видів значно відрізняється від реми спеціальних питань. Вона також відкрита, але складається щонайменше з двох семантичних пропозицій, представлених для вибору слухача. Вибір виявляється у відповіді, тобто, іншими словами, відповідь заповнює запропоновану альтернативу відповідно до питально-рематичної програми, притаманної їй. Яскравим прикладом цього слугує звичайне альтернативне питання: *“Shall we stand fast, Gurth, or shall we e'en give him leg-bail?”* [7, с. 205]. Альтернативне питання може мати у своєму складі займенник, підкреслюючи, отже, відкритий характер реми. Наприклад: *“Who are ye, Turks or Christians?”* [7, с. 362]. Із погляду заміщення реми в реченні-відповіді у спеціальних питаннях вибір залишається вільним, тоді як в альтернативних питаннях він є обмеженим і зазвичай «прихованим».

У загальних питаннях (які потребують відповіді «так» чи «ні») також наявна альтернатива, хоча вона й виражена нечітко. Це стосується не вибору між деякими запропонованими фактами, а вибору між існуванням або неіснуванням зазначеного факту. Тобто мова йде про реалізацію рематичної заміни, але з відкритим чинником існування.

Рема в альтернативному питанні може бути як чітко вираженою, так і «прихованою». Чітко виражена рема зазвичай дуже емпатична і стилістично необхідна. Функцію заперечення в такому разі виконує дієслово.

Альтернативне питання з чітко вираженою ремою класифікується як альтернативне питання факту, оскільки в ньому завжди наявний вибір між двома або більше фактами. Альтернативне питання з «прихованою» ремою позначається як альтернативне питання істини, оскільки в ньому вимагається зазначення існування чи не існування факту. З погляду фактичного членування речення першого типу визначають як поліперспективні альтернативні питання, оскільки в такому питанні наявна більше ніж одна інформативна перспектива для вибору слухача. Речення ж другого типу класифікують як моноперспективні альтернативні питання, тому що в них виражається лише одна інформативна перспектива, яка потребує відповіді «так» чи «ні».

Загальне питання формально характеризується відсутністю займенникових питальних слів і специфічною питальною інтонацією. Складніше охарактеризувати загальне питання в аспекті змісту. Якщо співвіднести питання з твердженням (розповідним реченням), то загальне питання постає як запит про достовірність того нового, що повідомляється у висловлюванні. Таке питання можна схарактеризувати як питання предикативного змісту. Воно містить запит щодо реальності зв'язку між носієм ознаки (в широкому сенсі слова) і притаманними йому ознаками [2, с. 179].

Відповідь на загальне питання підтверджує або, навпаки, заперечує реальність словом-запереченням. Проте, що загальні питання є запитом предикативного зв'язку, свідчить і те, що як відповіді на загальні запитання можуть виступати слова й вирази, які передають – на додаток до значення підтвердження чи заперечення – суб'єктивно-модальне значення (*certainly, perhaps, rightly so, never* тощо), наприклад: *“Can I rescue thee?” cried Bois-Guilbert. – “Never” replied De Bracy* [7, с. 338]. А також можливість поєднання “yes” і “no” з вигуками, які також ускладнюють зміст відповіді суб'єктивно-модальними моментами: *“Do you know what this means?” said Prince John. – “Oh no” said De Bracy* [7, с. 379].

Спеціальне питання містить запит, спрямований на отримання інформації абсолютно конкретної, предметної властивості. Необхідна інформація пов'язана не з модально-предикативним планом пропозиції, як у випадку загального питання, а з його лексико-семантичним змістом. Оскільки лексико-семантичний зміст дуже різноманітний, настільки ж різноманітними повинні бути сигнали запиту інформації, які орієнтують адресат на характер необхідної інформації. Роль таких сигналів виконують питальні займенникові слова *what, which, when, how* тощо, які зазвичай займають у спеціальних питаннях початкове положення в реченні й тим самим відразу орієнтують адресата щодо характеру необхідної інформації. Утім іноді зустрічаються випадки іншого положення: *“You did it – why?” asked Gurth* [7, с. 180]. Отже, особливою формальною ознакою спеціального питання є наявність займенникових питальних слів. Саме тому загальні питання часто називають займенниковими, а загальні, у свою чергу, – незайменниковими.

У лінгвістичній науці закріпилась думка про те, що не можна ставити будь-які інші питальні речення в один загальний ряд поряд із загальними та спеціальними, оскільки всі вони під час детального розгляду виявляються тією або іншою модифікацією зазначених двох основних типів. Так, деякі вчені вважають альтернативне питання підвидом загальних і спеціальних питань. Хоча загалом таке речення – загальнопитальне. У ньому, як і в будь-якому іншому загальному запитанні, робиться запит про реальність зв'язку між носієм ознаки та притаманною йому ознакою [2, с. 180]. Однак, на відміну від «типового» загального питання, в ньому здійснена модифікація: названа не одна, а дві ознаки, між якими потрібно здійснити вибір. Як уже було зазначено вище, альтернативність може вноситися й у спеціальні питання. Отже, альтернативність – доповнювальний ускладнюючий елемент, який може бути наявним як у загальному, так і спеціальному запитанні. Тому, на думку І.П. Іванової [2, с. 180], логічно закономірним є встановлення поділу питань на загальні та спеціальні, виділяючи далі в кожному з них неальтернативний і альтернативний підвиди.

Ще один вид питальних речень, зокрема розділові питальні речення, з погляду змісту деякі вчені [2, с. 180] вважають різновидом загальних питань. У структурному плані вони в розчленованому вигляді аналітично представляють те, що дано в «типовому» загальному запитанні й передбачається ним, а саме: запит реальності предикативного зв'язку (виражається приєднаною питальною частиною) і твердження, щодо якого робиться запит (стверджувальна частина пропозиції): *“The assailants have won the barriers, have not they?”* [7, с. 315]. Різниця обох частин за ознакою позитивного/негативного повідомляє більшу взаємну контрастність твердженню й питанню [6, с. 128]. Основною функцією розділових питань є висловлення сумніву. Такі запитання ставляться не просто з метою отримання інформації, а задля набуття згоди або незгоди зі сказаним. Перша частина розділового питання в англійській мові є розповідним реченням, яке може бути як позитивним, так і негативним, і саме від цього й залежить друга частина питання, яка складається із займенника, що замінює підмет, і допоміжного або модального дієслова. Відповідь на розділове питання може бути ствердною або негативною, тут спостерігається аналогія із загальними питаннями. Отже, у відповіді підтверджується або заперечується перша частина питання [6, с. 129].

Проте, як показує матеріал дослідження, українській мові не притаманні такі типи речень. Залежно від характеру запитання, на відміну від англійської, питальні речення в українській мові ділять на власне питальні, риторично питальні й питально-спонукальні. Власне питальні речення, у свою чергу, діляться на питання, що передбачають обов'язкову відповідь, і питання, які передбачають тільки ствердження чи заперечення того, що в них висловлюється.

Риторичне питання є особливим стилістичним прийомом, сутність якого полягає в переосмисленні граматичного значення питальної форми. Іншими словами, речення, яке за своїм змістом є твердженням, що має питальну форму. Наприклад: *“He threatens safely who threatens a prisoner”, said De Bracy; “but when had a Saxon any touch of courtesy?”* [7, с. 352].

Відомо, що питання завжди несе більше емоційного навантаження, ніж твердження чи заперечення. Саме тому воно повніше розкриває ставлення мовця до предмета думки.

В англійській мові риторичні питання часто представлені складнопідрядними реченнями, наприклад: *“Valiant knight”, said Locksley to the Black Champion, “without whose good heart and mighty arm our enterprise must altogether have failed, will it please you to take from that mass of spoil whatever may best serve to pleasure you, and to remind you of this my trysting-tree?”* [7, с. 354].

В українській мові риторичне питання за лексико-граматичним вираженням не відрізняється від звичайного запитання. Його специфіка полягає в тому, що воно не потребує відповіді, тому що відповідь і так усім слухачам відома, треба тільки актуалізувати її для сприйняття слухачем, або ж риторичним запитанням є таке, на яке ніхто не знає відповіді або її й зовсім не існує. Характерною рисою таких питань є умовність, тобто вживання граматичної форми та інтонації питання у випадках, які, по суті, її не вимагають. Саме завдяки цьому таке питання набуває особливого відтінку, що підсилює його виразність.

Риторичне питання призначене викликати певну експресію, ілюзію розмови, діалогу, що начебто відбувається в присутності читача й за його участю. В українській мові риторичне питання властиве епічному мовленню, але пасажами може вклинюватись і в ліричний план розповіді. Як в українській, так і в англійській мовах риторичні питання частіше за все використовуються в усних різновидах публіцистичного стилю – ораторській мові й у стилях художнього мовлення (особливо поезії). Часте вживання риторичних питань в ораторській мові пов'язане з тим, що вони все ж не втрачають ознак питання. Можна сказати, що в риторичному питанні реалізується два синтаксичні значення одночасно: значення питання і значення твердження.

Отже, можна дійти висновку, що всі засоби вираження питального речення: інтонація, порядок слів, питальні слова – спрямовані на вираження запитання, а не тих різноманітних співзначень, які йому приписують. Структурна класифікація питальних речень як в англійській, так і в українській мовах значно відрізняється від структурної класифікації розповідних речень. Основа класифікації питальних речень базується на їх функціях, а саме на характері запиту інформації. Питальне речення не можна зарахувати ні до розповідного, ні до спонукального типу, оскільки йому властивий особливий формально-синтаксичний і семантико-синтаксичний статус.

Література:

1. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка / М.Я. Блох. – М. : Высшая школа, 1983. – 185 с.
2. Иванова И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. – М. : Высшая школа, 1981. – 285 с.

3. Кондратенко Н.В. Питальні речення в українському поетичному мовленні : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.В. Кондратенко. – Одеса, 2001. – 16 с.
4. Распопов И.П. Вопросительные предложения / И.П. Распопов // Русский язык в школе. – 1958. – № 1. – С. 34–37.
5. Шабат С.Т. Речення питальної модальності в сучасній українській мові / С.Т. Шабат // Мовознавство. – 2001. – № 1. – С. 53–58.
6. Rohdenburg G. One Language, Two Grammars?: Differences between British and American English / G. Rohdenburg, J. Schluter. – N. Y. : Cambridge University Press, 2009. – 461 p.
7. Sir Walter Scott Ivanhoe / Walter Scott. – N. Y. : Penguin Books, 1994. – 527 p.

Анотація

**Т. ЖУРАВЕЛЬ, Н. ХАЙДАРИ. ІНТЕРОГАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ
ЯК ЛІНГВІСТИЧНА Й ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА**

У статті досліджуються інтерогативні конструкції англійської та української мов. Основна увага зосереджена на таких особливостях питальних речень, як засоби їх вираження і структурна класифікація. Крім того, розглядаються основні відмінності інтерогативних конструкцій від інших видів речень.

Ключові слова: інтерогативні конструкції, питальне речення, семантична структура, структурна типологія.

Аннотация

**Т. ЖУРАВЕЛЬ, Н. ХАЙДАРИ. ИНТЕРОГАТИВНЫЕ КОНСТРУКЦИИ
КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ И ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА**

В статье исследуются интерогативные конструкции английского и украинского языков. Основное внимание сосредоточено на таких особенностях вопросительных предложений, как средства их выражения и структурная классификация. Кроме того, рассматриваются основные отличия интерогативных конструкций от других видов предложений.

Ключевые слова: интерогативные конструкции, вопросительное предложение, семантическая структура, структурная типология.

Summary

**T. ZHURAVEL, N. KHAIDARI. INTERROGATIVE CONSTRUCTIONS
AS A PROBLEM IN LINGUISTICS AND TRANSLATION STUDIES**

The article deals with the interrogative constructions in English and Ukrainian languages. Special attention is paid to such features of interrogative sentences as a means of their expression and structural classification. Also the main differences of interrogative constructions from other sentences are examined.

Key words: interrogative constructions, interrogative sentence, semantic structure, structural typology.